

Тарас
ШЕВЧЕНКО

МАЛИЙ
КОБЗАР

Ю. КО.

М. Вторович

Популярна бібліотека
Книжка Ч. I.

Тарас Шевченко

М а л и й

К о б з а р

Фельдкірх Форарльберг
ВИДАВНИЦТВО »ЗАГРАВА«

1946

Передмова

Готуючи це видання, мабуть перше по війні за межами нашої Батьківщини, ми мали на увазі бодай частково задовольнити попит широких кіл українського громадянства на твори великого поета на чужині. Цілком зрозумілі матеріяльні і технічні причини не дозволяють покищо видати повну збірку творів Шевченка, упоряджену відповідно до сучасного рівня шевченкознавства. Тому, обмежуючи книжку до невеликої збірки вибраних поезій і не маючи змоги включити до неї більші поеми, ми намагалися дати такий добір творів, який в загальному відбивав би цілий творчий шлях поета.

Цілком свідомі всіх можливих редакційних і друкарських хиб і недоробок, сподіваємося, що ця книжечка, присвячена 85-ій річниці з дня смерти Т. Шевченка, буде прихильно зустрінута нашою українською громадою на еміграції.

Видавництво »ЗАГРАВА«

Важніші дати з життя Тараса Шевченка

Великий український поет Т. Г. Шевченко народився 9 березня (25 лютого ст. ст.), 1814 року в селі Моринцях Звенигородського повіту на Київщині. Ледве минуло йому дев'ять років, як померла мати, а три роки пізніше й батько „не витерпів лихої долі, умер на панщині“. Ще за життя матері почав Тарас ходити в науку до дяка Губського, а потім до Рубана.

1829 року подався Шевченко до управителя свого пана Енгельгардта з проханням відпустити його в науку до маляра в с. Хлипнівку. Але замість того був призначений у панські покої, спочатку до кухні, а потім козачком. Пан Енгельгардт того ж року виїхав до м. Вільна, а 1831 р. до Петербургу.

У Петербурзі від 1832 р. Шевченко був учнем декоративного маляра Ширяєва. У 1836 році цілком випадково познайомився він з художником Сошенком, а через нього з поетом Гребінкою і іншими. 22 квітня 1838 року заходами цих українців з допомогою художників Брюлова, Венеціанова і російського поета Жуковського викуплено Шевченка з кріпацтва.

Відтоді став він відвідувати Академію

Мистецтв і одночасно не залишав писати вірші, якими захоплювався ще з дитинства. У 1840 році вийшло перше видання „Кобзаря“, а 1841 р. поема „Гайдамаки“. Вже цими першими творами Шевченко здобув славу великого поета. 1845 року закінчує він Академію і їде вдруге на Україну (перший раз по викупі з кріпацтва був на Україні у 1843 році). В Києві дістав посаду в Археографічній Комісії і запрошений був на професора малярства в університеті. Та 5 квітня 1847 р. за гострі виступи проти самодержавства був заарештований і відправлений до Петербургу, а звідти засланий простим солдатом до Оренбурзької губ. з забороною писати і малювати.

На засланні відбув Шевченко 10 років. 2. V. 1857 р. за амнестією царя Олександра II дістав дозвіл на повернення до Петербургу, але у Н.-Новгороді був затриманий ще на півроку. Аж у березні 1859 р. прибув до царської столиці. Навесні того ж року відвідав останній раз Україну, та постійно оселитися там йому не дозволили, і він знову повернувся до Петербургу. Восени 1860 р. занедужав, а 10. III. (н. ст.) 1861 р. помер. Згідно з заповітом великого поета тіло його перевезено на Україну і похоронено у Каневі на високому березі Дніпра.

Т. Г. Шевченко
Автопортрет з 1860. р.

ЗАСПІВ

Думи мої, думи мої,
 Лихо мені з вами!
 Нащо стали на папері
 Сумними рядами?...
 Чом вас вітер не розвіяв
 В степу, як пилину?
 Чом вас лихо не приспало,
 Як свою дитину?

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
 Поливали сльози — чом не затопили,
 Не винесли в море, не розмили в полі...
 Не питали б люди, що в мене болить,
 Не питали б, за що проклинаю долю,
 Чого нуджу світом? — „Нічого робить!“ —
 Не сказали б на сміх...

Квіти мої, діти!
 Нащо вас кохав я, нащо доглядав?
 Чи заплаче серце одно на всім світі,
 Як я з вами плакав?... Може і вгадав...
 Може знайдеться дівоче
 Серце, карі очі,
 Що заплачуть на ці думи, —
 Я більше не хочу...
 Одну сльозу з очей карих,
 І — пан над панамі!...
 Думи мої, думи мої,
 Лихо мені з вами!

За карії оченята,
За чорнії брови
Серце рвалося, сміялось,
Виливало мову;
Виливало, як уміло,
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі...
За степи та за могили,
Що на Україні...
Серце мліло, не хотіло
Співать на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
З булавами, з бунчуками
Збирать на пораду...
Нехай душі козацькії
В Україні витають —
Там широко, там весело
Од краю до краю...
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий — море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили — гори.
Там родилась, гарцювала
Козацькая воля;
Там шляхтою, татарами
Засівала поле;
Засівала трупом поле,

Поки не остило...
 Лягла спочить.. а тим часом
 Виросла могила,
 А над нею орел чорний
 Сторожем літає,
 І про неї добрим людям
 Кобзарі співають.
 Все співають, як діялось,
 Сліпі небораки,—
 Бо дотепні... А я... а я
 Тільки вмію плакати,
 Тільки сльози за Україну,
 А слова — немає...
 А за лихо... та цур йому!
 Хто його не знає?!...
 А надто той, що дивиться
 На людей душею—
 Пекло йому на цім світі,
 А на тім..

Журбою

Не накличу собі долі,
 Коли так не маю.
 Нехай злидні живуть три дні —
 Я їх заховаю —
 Заховаю змію люту
 Коло свого серця,
 Щоб вороги не бачили,
 Як лихо сміється...
 Нехай думка, як той ворон,

Літає та криче,
А серденько соловейком
Щебече та плаче
Нишком — люди не побачать,
То й не засміються...
Не втирайте ж мої сльози —
Нехай собі ллються,
Чуже поле поливають
Щодня і щоночі,
Поки попи не засиплють
Чужим піском очі..
Отаке то.. А що робить?
Журба не pomoже.
Хто ж сироті завидує,
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас, —
Де ж мені вас діти?...
В Україну ідіть, діти,
В нашу Україну,
Попід тинню сиртами,
А я — тут загину.
Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду,
А ще, може, й славу...

Привітай же, моя ненько!

Моя Україно!
 Моїх діток нерозумних,
 Як свою дитину!
 1839.

* * *

Вітре буйний, вітре буйний!
 Ти з морем говориш;
 Збуди його, заграй ти з ним,
 Спитай сине море!
 Воно знає, де мій милий,
 Бо його носило;
 Воно скаже, сине море,
 Де його поділо.

Коли милого втопило,
 Розбий сине море!
 Піду шукать миленького,
 Втоплю своє горе.
 Найду його — пригорнуся,
 На серці зомлію.
 Тоді, хвиле, неси з милим,
 Куди вітер віє!

Коли ж милий на тім боці—
 Буйнесенький, знаєш,
 Де він ходить, що він робить:
 Ти з ним розмовляєш.

Коли плаче, то й я плачу;
Коли ні—співаю;
Коли ж згинув чорнобривий,
То й я погибаю.

Тоді неси мою душу
Туди, де мій милий;
Червоною калиною
Постав на могилі!
Буде легше в чужім полі
Сироті лежати:
Буде над ним його мила
Квіткою стояти.

І квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люди.
Я ввечері посумую,
А вранці поплачу;
Зійде сонце — утру сльози,
Ніхто й не побачить.

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш;
Збуди його, заграй ти з ним,
Спитай сине море...

1838.

* *
* *

Тече вода в синє море
 Та не витікає;
 Шука козак своєю долю,
 А долі немає.
 Пішов козак світ-за-очі;
 Грає синє море,
 Грає серце козацькеє.
 А думка говорить :

„Куди ти йдеш, не спитавшись?
 На кого покинув
 Батька, неньку старенькую,
 Молоду дівчину?
 На чужині не ті люди,
 Тяжко з ними жити;
 Ні з ким буде поплакати,
 Ні поговорити“.

Сидить козак на тім боці,—
 Грає синє море.
 Думав: доля зустрінеться,—
 Спіткалося горе!
 А журавлі летять собі
 Додому ключами.
 Плаче козак — шляхи биті
 Заросли тернами.

1838.

ТАРАСОВА НІЧ

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата —
Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспіває,
Вимовля словами,
Як москалі, орда, ляхи
Бились з козаками;
Як збиралась громадонька
В неділеньку вранці;
Як ховали козаченька
В зеленім байраці.
Грає кобзар, виспіває,
Аж лихо сміється:

„Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеться;
Було колись панували,
Та більше не будем...
Тії слави козацької
Повік не забудем!
Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе краю,
Зав'яне серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля, воля,
Бунчуки, гетьмани?

Де поділось? Ізгоріло?
А чи затопило
Сине море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же море! Мовчїть гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькїї,
Така ваша доля!

„Встає хмара зза Лиману,
А друга з поля:
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Нїхто її не рятує,
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькїї діти,
Кохаються невінчані,
Без попа ховають;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають!
Як та галич поле криє,

Ляхи, уніяти
 Налітають, нема кому
 Порадоньки дати.
 Обізвався Наливайко —
 Не стало кравчини!
 Обізвався козак Павлюга —
 За нею полинув.
 Обізвався Тарас Трясило
 Гіркими сльозами:
 „Бідна моя Україно,
 Стоптана ляхами!“

„Обізвався Тарас Трясило
 Віру рятувати,
 Обізвався орел сизий,
 Та й дав ляхам знати.
 Обізвався пан Трясило:
 „А годі журиться.
 А ходім лиш пани-брати
 З поляками битися!“

„Вже не три дні, не три ночі
 Б'ється пан Трясило;
 Од Лимана до Трубайла
 Трупом поле крилось.
 Ізнемігся козаченько,
 Тяжко зажурився,
 А поганий Конецьпольський
 Дуже звеселився;
 Зібрав шляхту всю до купи
 Та й ну частувати.

Зібрав Тарас козаченьків
 Поради прохати:
 „Отамани, товариші,
 Брати мої, діти!
 Дайте мені порадоньку:
 Що будем робити?
 Бенкетують ворожі ляхи,
 Наше безголов'я.“

— „Нехай собі бенкетують,
 Нехай на здоров'я!
 Нехай кляті бенкетують,
 Поки сонце зайде,
 А ніч-мати дасть пораду:
 Козак ляха знайде!“

„Лягло сонце за горою,
 Зірки засіяли,
 А козаки, як та хмара,
 Ляхів обступали.
 Як став місяць серед неба,
 Ревнула гармата;
 Прокинулись ляшки-панки —
 Нікуди втікати!
 Прокинулись ляшки-панки
 Та й не повставали:
 Зійшло сонце, ляшки-панки
 Покотом лежали.

„Червоною гадюкою
 Несе Альта вісти,

Щоб летіли круки з поля
Ляшків-панків їсти.
Налетіли чорні круки
Вельможних будити;
Зібралося козацество
Богу помолитись.
Закрякали чорні круки,
Виймаючи очі;
Заспівали козаченьки
Пісню тії ночі,
Тії ночі кривавої,
Що славою стала
Тарасові, козацеству,
Ляхів що приспала.

„Над річкою в чистім полі
Могила чорніє;
Де кров текла козацькая,
Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилі
Та з голоду кряче...
Згада козак Гетьманщину,
Згада та й заплаче.“

Умовк кобзар, сумуючи:
Щось руки не грають;
Кругом хлопці та дівчата
Слізоньки втирають.
Пішов кобзар по вулиці,
З журби як заграє!

Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:

„Нехай буде отакечки!
Сидіть, діти, у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую.“

6. XI. 1838.

ДУМКА

Нащо мені чорні брови?
Нащо карі очі?
Нащо літа молодії,
Веселі, дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі.
Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мені сиротою
На цім світі жити;
Свої люди — як чужії,
Ні з ким говорити.
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі;
Нема кому розказати,
Чого серце хоче,
Чого серце, як голубка,
День і ніч воркує;
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує.
Чужі люди не питають,
Та й нащо питати?
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!

Плач же, серце, плачте, очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнесенькі
За синєє море
Чорнявому, зрадливому
На лютеє горе!

{1839.}

ІВАН ПІДКОВА

[В. І. Штернбергу]

I.

Було колись — в Україні
 Ревіли гармати; ~~було~~
 Було колись — запорожці
 Вміли панувати!
 Панували, добували
 І славу і волю;
 Минулося, осталися
 Могили по полю!
 Високії ті могили,
 Де лягло спочити
 Козацькеє біле тіло,
 В китайку повите.
 Високії ті могили
 Чорніють, як гори,
 Та про волю нишком в полі
 З вітрами говорять.
 Свідок слави дідівщини
 З вітром розмовляє,
 А внук косу несе в росу,
 За ними співає.

Було колись — в Україні
 Лихо танцювало,
 Журба в шинку мед, горілку
 Поставцем кружала.
 Було колись добре жити

На тій Україні...
А згадаймо! Може серце
Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара зза Лиману
Небо, сонце криє;
Синє море звірюкою
То стогне, то виє,
Дніпра гирло затопило.
„А нуте, хлоп'ята,
На байдаки! Море грає,
Ходім погуляти!“

Висипали запорожці,
Лиман човни вкрили.
„Граї же, море!“ — заспівали,
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі, ні неба.
Серце мліє, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попереду отаман
Ведє, куди знає.
Походжає вздовж байдака,
Гасне люлька в роті;
Поглядає сюди, туди —

Де-то будь роботі?
Закрутивши чорні вуса,
За вухо чуприну,
Підняв шапку; човни стали.
„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!“
— „Добре, батьку отамане!“
Кругом заревіло.
„Спасибі вам!“

Надів шапку.

Знову закипіло
Синє море; вздовж байдака
Знову походжає
Пан отаман та на хвилю
Мовчки поглядає.

[1839.]

ПЕРЕБЕНДЯ

(Є. П. Гребінці)

Перебендя старий, сліпий —
 Хто його не знає?
 Він усюди вештається
 Та на кобзі грає.
 А хто грає, того знають
 І дякують люди:
 Він їм тугу розганяє,
 Хоч сам світом нудить.
 Попід тинню сіромаха
 І днює й ночує;
 Нема йому в світі хати,
 Недоля жартує
 Над старою головою,
 А йому байдуже!
 Сяде собі, заспіває:
 „Ой не шуми, луже!“...
 Заспіває та й згадає,
 Що він сиротина.
 Пожуриться, посумує,
 Сидячи під тином.

Отакий то Перебендя
 Старий та химерний!
 Заспіває про Чалого,
 На „Горлицю“ зверне;
 З дівчатами на вигоні
 „Гриця“ та „Веснянку“,

А у шинку з парубками
 „Сербина“, „Шинкарку“;
 З жонатими на бенкеті
 (Де свекруха злая)
 Про тополю, лиху долю,
 А потім „У гаю“.

На базарі про Лазаря,
 Або, щоб те знали,
 Тяжко-важко заспіває,
 Як Січ руйнували.
 Отакий то Перебендя,
 Старий та химерний;
 Заспіває, засміється,
 А на сльози зверне.

Вітер віє, повіває,
 По полю гуляє;
 На могилі кобзар сидить
 Та на кобзі грає,
 Кругом його степ, як море
 Широке, синіє;
 За могилою могила,
 А там — тільки мріє.
 Сивий вус, стару чуприну
 Вітер розвіває;
 То приляже та послуха,
 Як кобзар співає,
 Як серце сміється, сліпі очі плачуть...
 Послуха, повіє...

Старий заховавсь

В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
 Щоб вітер по полю слова розмахав,
 Щоб люди не чули,—бо то Боже слово,
 То серце по волі з Богом розмовля,
 То серце щебече Господнюю славу,
 А думка край світа на хмарі гуля.
 Орлом сизокрилим літає,ширяє,
 Аж небо блакитне широкими б'є;
 Спочине на сонці, його запитає:
 Де воно ночує? як воно встає?
 Послухає моря, що воно говорить;
 Спита чорну гору: чого ти німа?
 І знову на небо, бо на землі горе,
 Бо на ній, широкій, куточка нема
 Тому, хто все знає, тому, хто все чує;
 Що море говорить, де сонце ночує;
 Його на цім світі ніхто не прийма!
 Один він між ними, як сонце високе,
 Його знають люди, бо носить земля.
 А якби почули, що він самотній
 Співа на могилі, з морем розмовля,
 На Божеє слово вони б насміялись,
 Дурним би назвали, од себе б прогнали:
 „Нехай понад морем“,—сказали б,—„гуля!“

Добре еси, мій кобзарю,
 Добре, батьку, робиш,
 Що співати-розмовляти

На могилу ходиш!
Ходи собі, мій голубе,
Поки не заснуло
Твоє серце, та виспівуй,
Щоб люди не чули!
А щоб тебе не цурались,
Потурай їм, брате!
„Скачи, враже, як пан каже:
На те він багатий.“

Отакий то Перебендя,
Старий та химерний:
Заспіває весільної,
А на сльози зверне.

1839.

Тяжко, важко в світі жити
Сироті без роду:
Нема куди прихилиться—
Хоч з гори та в воду!
Утопився б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопився б,—тяжко жити,
І нема де дітись.
В того доля ходить полем,
Колоски збирає;
А моя десь, ледащиця,
За морем блукає.
Добре тому багатому:
Його люди знають;
А зі мною зустрінуться—
Мов недобачають.
Багатого губатого
Дівчина шанує;
Надо мною, сиротою,
Сміється, кепкує.

„Чи ж я тобі не вродливий,
Чи не в тебе вдався,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміявся?
Люби ж собі, моє серце,

Люби, кого знаєш,
Та не смійся надо мною,
Як коли згадаєш!
А я піду на край світа...
На чужій сторонці
Найду кращу або згину,
Як той лист на сонці.“

Пішов козак сумуючи,
Нікого не кинув;
Шукав долі в чужім полі,
Та там і загинув.
Умираючи дивився,
Де сонечко сяє...
Тяжко, важко умирати
У чужому краю!

[1842]

РОЗРИТА МОГИЛА

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
„Молилася, турбувалася,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти,
Панувала і я колись
На широкому світі.
Панувала... Ой, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Україну,
Що колишучи співала
Про свою недолю,
Що співаючи ридала,
Виглядала волю.
Ой, Богдане, Богданочку!
Якби була знала,—

У колисці б задушила,
 Під серцем приспала!
 Степи мої запродані
 Жидові, німоті;
 Сини мої на чужині,
 На чужій роботі;
 Дніпро, брат мій, висихає,
 Мене покидає,
 І могили мої милі
 Москаль розриває...
 Нехай риє, розкопує,—
 Не своє шукає...
 А тим часом перевертні
 Нехай підростають
 Та допоможуть москалеві
 Господарювати,
 Та з матері полатану
 Сорочку знімати.
 Помагайте, недолюдки,
 Матір катувати!“

Начетверо розкопана
 Розрита могила...
 Чого вони там шукали?
 Що там схоронили
 Старі батьки? Ех, якби то,
 Якби то найшли те, що там схоронили...
 Не плакали б діти, мати не журилась...

Березань. 9. X. 1843.

ГАМАЛІЯ

„Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!

Чи там раду радять, як на Турка стати,
Не чуємо на чужині.

„Ой, повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,

Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

„Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,

Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на цей бік за нами!

„Ой Боже наш, Боже! хоч і не за нами
Неси Ти їх з України;

Почуємо славу, козацькою славу,
Почуємо та й загинем!“

Отак у Скутарі козаки співали;
Співали сердеги, а сльози лились,
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затрявся, бо зроду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий,
І шкурою, сірий бугай, стрепенув,
І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синее море на ребрах послав.

І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Ту ю журбу - мову на хвилі подав.

Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з вуса потекла.
„Чи спиш, чи чуєш, брате Луже?
Хортице-Сестро?“

Загула

Хортиця з Лугом: „Чую, чую!“
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки:

„У туркені, по тім боці,
Хата на помості.
Гай, гай! море, грай,
Рєви, скелі ламай!
Поїдемо в гості.

„У туркені у кишєні
Талєри, дукати.
Не кишєні трусить,
Їдем рїзати, палить,
Братів визволяти!

„У туркені яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, вороги!
Ми не маєм ваги,
Наша воля й слава!“

Пливуть собі співаючи,
 Море вітер чує.
 Попереду Гамалія
 Байдаком керує.
 — Гамаліє! серце мліє:
 Сказилося море.
 — Не злякає! І сховались
 За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі—в раю Візантія,
 І Скутар дрімає; Босфор клекотить,
 Неначе скажений, то стогне, то виє:
 Йому Візантію хочеться збудить.
 „Не буди, Босфоре: буде тобі горе!
 Твої білі ребра піском занесу,
 У мул поховаю!“—реве сине море.
 „Хіба ти не знаєш, яких я несу
 Гостей до султана?“

Так море спиняло
 (Любило завзятих чубатих слов'ян).
 Босфор схаменувся. Туркєня дрімала,
 Дрімав у гаремі ледачий султан.
 Тільки у Скутарі, в склепу, не дрімають
 Козаки сердеги. Чого вони ждуть?
 По-своєму Бога в кайданах благають,
 А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

„О, милий Боже України!
 Не дай пропасти на чужині,

В неволі вольним козакам!
 І сором тут, і сором там:
 Вставать з чужої домовини,
 На суд Твій праведний прийти,
 В залізах руки принести,
 І перед всіма у кайданах
 Стать козакові!...“

— „Ріж і бий!
 Мордуї невіру бусурмана!“ —
 Кричать за муром. Хто такий?
 Гамаліє! серце мліє:
 Скутар скаженіє!
 „Ріжте, бийте!“ — на фортеці
 Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
 Ревуть, лютують вороги;
 Козацтво преться без ваги —
 І покотились яничари.
 Гамалія по Скутарі —
 По пеклу гуляє,
 Сам хурдигу розбиває,
 Кайдани ламає.
 „Вилітайте, сірі птахи,
 На базар до паю!“
 Стрепенулись соколята,
 Бо давно не чули
 Хрещеної мови.
 І ніч стрепенулась:

Не бачила, стара мати,
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у будень,
А свято чимале.
Не злодії з Гамалієм
Їдять мовчки сало
Без шашлика., „Засвіtimo!“
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Візантія пробуркалась,
Витріщає очі,
Переплива на допомогу,
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Візантія,
Руками берег достає;
Достала, зикнула, встає —
І на ножах в крові різміє.
Скутар, мов пекло те, палає;
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливе літає:
Ніхто на світі не втече!
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури, срібло, злото
Несуть шапками козаки

І насипають байдаки.
 Горить Скутар, стиха робота,
 І хлопці сходяться; зійшлись,
 Люльки з пожару закурили,
 На байдаки—та й потягли,
 Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,
 Так буц м гуляють,
 Та, звичайне запорожці,
 Пливучи співають:

„Наш отаман Гамалія,
 Отаман завзятий,
 Забрав хлопців та й поїхав
 По морю гуляти,—
 По морю гуляти,
 Слави добувати,
 Із турецької неволі
 Братів визволяти.
 Ой, приїхав Гамалія
 Аж у ту Скутару;
 Сидять брати запорожці;
 Дожидають кари.
 Ой, як крикнув Гамалія:
 „Брати, будем жити,
 Будем жити, вино пити,
 Яничара бити,
 А курені килимами,
 Оксамитом крити!“

Вилітали запорожці
 На лан жито жати;
 Жито жали, в копи клали,
 Гуртом заспівали:
 „Слава тобі, Гамаліє,
 На весь світ великий,
 На весь світ великий,
 На всю Україну,
 Що не дав ти товариству
 Згинуть на чужині!“

Пливуть співаючи; пливе
 Позад завзятий Гамалія,
 Орел орлят мов стереже.
 Із Дарданелів вітер віє,
 А не женеться Візантія:
 Вона боїться, щоб Чернець
 Не засвітив Галату знову,
 Або гетьман Іван Підкова
 Не кликнув в море на ралець.
 Пливуть собі а ізза хвилі
 Сонце хвилю червонить;
 Перед ними море миле
 Гомонить і клекотить.

Гамаліє, вітер віє,
 Ось-ось наше море!...
 І сховалися за хвилі,
 За рожеві гори.

СУБОТІВ

(Могила Богданова)

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України—
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно стало:
Москалики, що заздріли,
То все очухрали...
Могили вже розривають
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що й за труди не находять!
Отак то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така й дяка...
Церков-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою

Ляха задавила,
Байстрюки Єкатери́ни
Сараною сіли!
Отаке то, Зіновію,
Олексі́в друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що все то те
Таки й було „наше“,
Що вони тільки наймали
Татарам на пащу
Та полякам... Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонні́ люди!
Не смійтеся, чужі люди!
Церква-домовина
Розвалиться... і спід неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

Мар'їнське. 1845. 21. X.

КАВКАЗ

(Якову де - Бальмену)

„Кто даст главе моей воду
и очам моим источник слез, и
поплачуся день и ношъ о побит-
енних,“ (Іеремія, гл. IX, ст 1)

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.

Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що день Божий добрі ребра
Й серце розбиває;
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові, —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля;
І неситий не виоре
На дні моря поле,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прю з Тобою стати!

Не нам діла Твої судить!

Нам тільки плакати, плакати, плакати,

І хліб насушний замісить
 Кривавим потом і сльозами.
 Кати знущаються над нами,
 А правда наша п'яна спить!
 Коли вона прокинеться?
 Коли одпочити
 Ляжеш, Боже, утомлений,
 І нам даси жити?
 Ми віруєм Твоїй силі
 І Духу живому, —
 Встане правда! Встане воля!
 І Тобі одному
 Помоляться всі язики
 Во віки і віки.
 А покищо — течуть ріки,
 Кривавії ріки!..

За горами гори, хмарою повиті,
 Засіяні горем, кровію політі.
 Отам то Милостиві Ми
 Ненагодовану і голу
 Застукали сердешну волю
 Та й цькуємо... Лягло костьми
 Людей муштрованих чимало.
 А сліз? А крові? Напоїть
 Всіх імператорів би стало,
 З дітьми і внуками втопить
 В сльозах удових.. А дівочих,
 Пролитих тайно серед ночі!
 А матерніх, гарячих сльоз

А батькових, старих, кривавих!
 Не ріки — море розлилось,
 Огненне море!... Слава! Слава!
 Хортам і гончим, і псарям,
 І нашим батюшкам-царям!
 Слава!

І вам слава, сині гори,
 Кригою окуті;
 І вам, лицарі великі,
 Богом не забуті!
 Борітеся — поборете:
 Вам Бог помагає;
 За вас правда, за вас слава
 І воля святая!

„Чурек і сакля — все твоє.
 Воно не прошене, не дане;
 Ніхто й не возьме за своє,
 Не поведе тебе в кайданах.
 А в нас!... На те письменні ми,
 Читаєм Божії глаголи!...
 І од глибокої тюрми
 Та до високого престола
 Усі ми в золоті і... голі.
 До нас в науку! Ми навчим,
 По чому хліб і сіль по чім!...
 Ми христіяни: храми, школи,
 Усе добро, сам Бог у нас!
 Нам тільки сакля очі коле:

Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана? Чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Та й тільки ж то! Ми не погани.
Ми настоящі христіяни —
Ми малим ситі!... А зате,
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм? А люду? Що й лічить!
Од молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!... У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив — тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні.
У нас навчіться!... В нас дери,
Дери та дай
І просто в рай,
Хоч і рідню всю забери!
У нас! Чого то ми не вмієм!...

І зорі лічим, гречку сієм,
 Французів лаєм, продаєм
 Або у карти програєм
 Людей... не негрів... а таких,
 Таки хрещених, „но простих“...
 Ми не гішпани! Крий нас, Боже,
 Щоб крадене перекупать,
 Як ті жиди. Ми по закону!...“

По закону апостола
 Ви любите брата?
 Суєслови, лицеміри,
 Господом прокляті!
 Ви любите на братові
 Шкуру, а не душу!
 Та й дупите „по закону“:
 Дочці на кожушок,
 Байстрюкові на придане,
 Жінці на патинки,
 Собі ж на те, що не знають
 Ні діти, ні жінка!

За кого ж ти розіп'явся,
 Христе, Сине Божий?
 За нас добрих, чи за слово
 Істини? Чи, може,
 Щоб ми з Тебе насміялись?
 Воно ж так і сталось!
 Храми, каплиці і ікони,
 І ставники, і мірри дим,

І перед образом Твоїм
 Неутомленні поклони—
 За кражу, за війну, за кров,—
 Щоб братню кров пролити, просять,
 І потім в дар тобі приносять
 З погару вкрадений покров!...
 Просвітілись! Та ще й хочем
 Других просвітити,
 Сонце правди показати
 Сліпим, бачиш, дітям!!
 Все покажем! Тільки дайте
 Себе в руки взяти:
 Як і тюрми мурувати,
 Кайдани кувати,
 Як і носить, і як плести
 Кнути узловаті, —
 Всьому навчим! Тільки дайте
 Свої сині гори
 Останні... бо вже взяли
 І поле, і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
 Мій Якове добрий! Не за Україну,
 А за її ката довелось пролити
 Кров добру, не чорну; довелось запити
 З московської чаші московську отруту!
 О, друже мій добрий, друже забутий!
 Живою душею в Україні витай;
 Літай з козаками понад берегами,

Розриті могили в степу назирай,
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А покищо—мої думи,
Мов люте горе,
Сіятиму. Нехай ростуть
Та з вітром говорять:
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Мої думи аж до тебе!...
Братньою сльозою
Ти їх друже привітаєш,
Тихо прочитаєш,
І могили, степи, море,
І мене згадаєш...

Переяслав. 1845. 18. XI.

І МЕРТВИМ І ЖИВИМ І НЕНАРОДЖЕНИМ

землякам моїм в Україні і не в Україні
моє дружнєє посланіє

І смеркає, і світає,
День Божий минає,
І знову люд потомлений,
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянный,
І день і ніч плачу
На розпуттях велелюдних.
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає.
Оглухли, не чують,
Кайданами міняються,
Правдою торгують
І Господа зневажають, —
Людей запрягають
В тяжкі ярма; орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!

Схаменіться недолюди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну;

Полюб'іте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйтеся, братайтесь!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі...
В своїй хаті — своя правда,
І сила, і воля!

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра.
А ви претеся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого... Волі! Волі!
Братерства братнього!... Найшли,
Несли, несли з чужого поля,
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!...
І хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв;
І сонця - правди дозрівать
В німецькі землі, не чужії,
Претеся знову!... Якби взять
І всю мізерію з собою,

Дідами крадене добро,
Тоді оставсь би сиротою
З святими горами Дніпро!

Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі;
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою.

Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люди;
Настане суд, заговорить
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших... І не буде
Кому помагати:
Одцурається брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на віки прокленетесь
Своїми синами!
Умийтесь! Образ Божий

Багном не скверніте!
 Не дуріте дітей ваших,
 Що вони на світі
 На те тільки, щоб панувать...
 Бо невчене око
 Загляне їм в саму душу
 Глибоко-глибоко!
 Дізнаються небожата,
 Чия на вас шкура,
 Та й засудять... і премудрих
 Немудрі одурять.

Якби ви вчилися так, як треба,
 То й мудрість би була своя;
 А то залізете на небо:
 „І ми — не ми, і я — не я!
 І все те бачив, і все знаю:
 Немає ні пекла, ані раю,
 Немає й Бога, тільки я!
 Та куций німець, узлуватий,
 А більш нікого...“ — „Добре, брате!
 Що ж ти такеє?“

— „Нехай скаже
 Німець. Ми не знаєм!“

Отак то ви навчаєтесь
 У чужому краю!
 Німець скаже: „Ви моголи.“
 „Моголи! Моголи!“

Золотого Тамерлана
Онучата голі!“
Німець скаже: „Ви слов'яни“.
„Слов'яни! Слов'яни!
Славних прадідів великих
Правнуки погані!“
І Коллара читає
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в слов'янофіли
Так і претесь... І всі мови
Слов'янського люду,
Всі знаєте, а своєї
Дасть-бі! — „Колись будем
І по-своєму глаголять,
Як німець покаже,
А до того й історію
Нашу нам розкаже...
Отоді ми заходимось!“

Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що й німець не второпа,
Учитель великий,
А не те, щоб прості люди.
А ївалту! А крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія? Поема

Вольного народу!
 Що ті римляни убогі!
 Чорт-зна що—не Брути!...
 У нас Брути і Коклеси
 Славні, незабуті!... ..
 У нас воля виростала,
 Дніпром умивалась,
 У голови гори слала,
 Степом укривалась!“
 Кров'ю вона умивалась,
 А спала на купах,
 На козацьких вольних трупах,
 Окрадених трупах!...

Подивіться лишень добре,
 Прочитайте знову
 Тую славу, та читайте
 Од слова до слова;
 Не минайте ані титли,
 Нижче тії коми—
 Все розберіть... та й спитайте
 Тоді себе: що ми?
 Чиї сини? Яких батьків?
 Ким, за що закуті?...
 То й побачите, що ось що
 Ваші славні Брути:

Раби, „підножки“, грязь Москви,
 Варшавське сміття ваші пани
 Ясновельможнії гетьмани!
 Чого ж ви чванитеся,—ви!

Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили?
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили!

Може чванитесь, що братство
Віру заступило?

Що Синопом, Трапезонтом
Галушки варило?

Правда, правда!... Наїдались,

А вам тепер вадить,

І на Січі мудрий німець

Картопельку садить;

А ви її купуєте,

Їсте на здоров'я,

Та славите Запорожжя.

А чиею кров'ю

Ота земля напоена,

Що картопля родить?

Вам байдуже, — аби добра

Була для городу!

А чванитесь, що ми Польщу

Колись завалили!...

Правда ваша: Польща впала,

Та й вас роздавила!

Так от як кров свою лили

Батьки за Москву і Варшаву,

І вам, синам, передали

Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна,
До самого краю:
Гірше ляха свої діти
Її розпинають;
Замість пива—праведною
Кров із ребер точать;
Просвітити, кажуть, хочуть
Материні очі
Современними огнями,
Повести за віком,
За німцями недоріку,
Сліпую каліку.
Добре! Ведіть, показуйте!
Нехай стара мати
Навчається, як дітей тих
Нових доглядати.
Показуйте!... За науку—
Не турбуйтеся! — буде
Материна добра плата:
Розпадеться луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих...

Не дуріте самі себе!
Учіться, читайте,
І чужому наuczайтесь,
Й свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,

Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають,
Чужі люди проганяють,
І немає злону
На всій землі безконечній
Веселого дому.

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших: тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину...
Отака то наша слава,
Слава України!...

Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снілись
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли,
За що розпинали?...
Обніміте ж брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати,
Благословить дітей своїх
Твердими руками,

І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невичірній,
Тихо засіє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

В'юниця. 14. XII. 1845.

ХОЛОДНИЙ ЯР

У всякого своє лихо,
І в мене не тихо;
Хоч не своє,—позичене,
А все таки лихо.
Нащо б, бачся, те згадувать,
Що давно минуло,
Будить бо-знає колишне?
Добре, що заснуло!...
Хоч і Яр той! Вже до його
І стежечки малої
Не осталось, і здається,
Що ніхто й ногою
Не ступив там,—а згадаєш,
То була й дорога
З монастиря Мотриного
До Яру страшного.
В Яру колись гайдамаки
Табором стояли,
Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр тоді сходилися,
Мов! із хреста зняті,
Батько з сином і брат з братом,
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого ляха.
Де ж ти дівся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху?

Чи сам заріс темним лісом?
Чи то засадили
Нові кати? Щоб до тебе
Люди не ходили
На пораду: що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
З новими ляхами?
Не сховаєте! Над Яром
Залізняк витає,
І на Умань позирає,
Гонту виглядає!
Не ховайте, не топчіте
Святого закона,
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона!
Не славтеся царевою
Святою війною,
Бо ви й сами не знаєте,
Що царики коять,
А кричите, що несете
І душу і шкуру
„За отечество!...“ Єйбогу,
Овеча натура!
Дурний шию підставляє
І не знає, за що!
Та ще й Гонту зневажає,
Ледаче ледащо!
„Гайдамаки—не воины:

Разбойники, вори,
Пятно в нашій історії!...
Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний; не заріже
Лукавого сина;
Не розіб'є живе серце
За свою країну!
Ви розбійники неситі,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім даною,
І сердешним людом
Торгуєте? Стережіться ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо!... Дурить дітей
І брата сліпого,
Дурить себе, чужих людей,
Та не дурить Бога!
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара,
І повіє огонь новий
З Холодного Яру!

В'юнища. 17. XII. 1845.

З циклю „Давидові псалми“

СХХХVІ

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полі,
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі;
І на вербах повішали
Органи глухії,
І нам стали сміятися
Едомляни злії:
„Розкажіть нам пісню вашу,
Може й ми заплачем?...
Або нашу заспівайте,
Невольники наші!“
— „Якої ж ми заспіваєм
На чужому полі?
Не співають веселої
В далекій неволі!...
І коли тебе забуду,
Іерусалиме, —
Забвен буду, покинутий,
Рабом на чужині;
І язик мій оніміє,
Висохне, лукавий,
Як забуду пом'янути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас пом'яне,

Едомські діти,
 Як кричали ви: „Руйнуйте,
 Руйнуйте, паліте
 Сіон святий!“ Вавилоня
 Дщере окаянна!
 Блаженний той, хто заплатить
 За твої кайдани!
 Блажен! Блажен! Тебе, злая,
 В радості застане
 І розіб'є дітей твоїх
 О холодний камінь!

В'юнища, 19. XII. 1845.

* *
 *

Минають дні, минають ночі,
 Минає літо; шелестить
 Пожовкле листя; гаснуть очі,
 Заснули думи, серце спить;
 І все заснуло... І не знаю,
 Чи я живу, чи доживаю,
 Чи так по світу волочусь,
 Бо вже не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти? Доле, де ти?
 Нема ніякої!

Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,
Серцем замирати,
І гнилою колодою
По світу валятись,
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні...то проклинать
І світ запалити!

Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі,
А ще гірше — спати, спати
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого: однаково —
Чи жив, чи загинув!...

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!

В'юнища. 21. XII. 1845.

ТРИ ЛІТА

І день—не день, і йде—не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забирають
Все добре з собою.
Окрадають добрі думи,
О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають амінь,
Амінь всьому веселому
Од нині до віка,
І кидають на розпутті
Сліпого каліку.
Невеликій три літа
Марно пролетіли...
А багато в моїй хаті
Лиха наробили:
Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо,
Висушили чадом-димом
Тії добрі сльози,
Що лилися з Катрусею
В московській дорозі,
Що молились з козаками
В турецькій неволі
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,

Що день Божий умивали...
Поки не підкрались
Злії літа та все тее
Заразом украли.
Жаль і батька, жаль і матір,
І вірну дружину,
Молодую, веселую,
Класти в домовину,—
Жаль великий, брати мої!
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті!
Тяжке лихо, та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереться,
А вона другому
За три ішаги продається
Та з його й сміється.
От де лихо! От де серце
Разом розірветься!

Отакє то злее лихо
Й зо мною спіткалось :
Серце люди полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Гралися, хвалили...
А літа тихенько крались
І сльози сушили,
Сльози щирої любови...

І я прозрівати
Став потроху... Доглядаюсь —
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії...
І засохли мої сльози,
Сльози молодії.
І тепер я розбитее
Серце ядом гою —
І не плачу, й не співаю,
А вию совою!
Отаке то! Що хочете,
То те і робіте:
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи, — однаково,
Не вернуться знову
Літа мої молодії,
Веселеє слово
Не вернеться!... І я серцем
До вас не вернуся,
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,
І перед ким мої думи
Буду сповідати.
Думи мої! Літа мої,
Тяжкії три літа!

До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хилітьсє ні до кого,
Ляжте дома спати...
А я піду четвертий год
Новий зустрічати.
Добрідень же, новий годе,
В торішній свитині!
Що ти несеш в Україну
В латаній торбині?
»Благоденствів«, указом
Новеньким повите?
Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись!

В'юнища. 22. XII. 1845.

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
 Мене на могилі,
 Серед степу широкого,
 На Україні милій:
 Щоб лани широкополі
 І Дніпро, і кручі
 Було видно,—було чути,
 Як реве ревучий!
 Як понесе з України
У синее море
 Кров ворожу, отоді я
 І лани і гори —
 Все покину і долину
 До самого Бога
 Молитися... А до того —
 Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
 Кайдани порвіте,
 І вражою злою кров'ю
 Волю окропіте!
 І мене в сім'ї великій,
 В сім'ї вольній, новій,
 Не забудьте пом'янути
 Незлим тихим словом!

Переяслав. 25. XII. 1845.

ЛІЛЕЯ

„За що мене, як росла я,
Люди не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що ж вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цвіту? Дивуються,
Не знають, де діти!
Скажи мені, мій братику,
Королевий цвіте!“
— „Я не знаю, моя сестро!“
І цвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого, пониклого
Личенька лілеї.
І заплакала лілея
Росою-сльозою...
Заплакала і сказала:
„Брате мій! З тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась...
Моя мати... Чого вона,

Вона все журилась,
І на мене, на дитину,
Дивилась-дивилась
І плакала? Я не знаю,
Мій брате єдиний!
Хто їй лихо заподіяв?
Я була дитина,
Я гралася, забавлялась;
А вона все в'яла
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала.
Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах.
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люди,
Будинок спалили,
А мене... Не знаю, за що!
Убити — не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли; накрили
Острижену ганчіркою,
Таще й реготались;
Жиди навіть нечистії
На мене плювали.

Отаке то, мій братику,
Було мені в світі!
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люди віку... Я умерла
Зимою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині—
Цвітом білим, як сніг білим!
Аж гай звеселила.
Зимою люди— Боже мій!—
В хату не пустили,
А весною, мов на диво,
На мене дивились;
А дівчата завітчались
І почали звати
Лілеєю -снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гаї і в теплиці,
І в білих палатах..
Скажи ж мені, мій братику,
Королевий цвіте,
Нащо мене Бог поставив
Цвітом на цім світі.
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір?.. Милосердий,
Святий Боже милий!.. “
І заплакала лілея.

А цвіт королевий
 Схилив свою головоньку
 Червоно - рожеву
 На білее, пониклеє
 Личенько лілеї.

Київ. 25. VII. 1846.

* * *

*

Ой, одна я, одна,
 Як билинонька в полі,
 Та не дав мені Бог
 Ані щастя, ні долі;
 Тільки дав мені Бог
 Красу, карії очі,
 Та й ті виплакала
 В самотині дівочій.
 Ані братика я,
 Ні сестрички не знала,
 Між чужими зросла,
 І зросла — не кохалась!
 Де ж дружина моя?
 Де ви, добрії люди?
 Їх нема... Я сама,
 А дружини й не буде!

С. - Петербург. 1847.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий;
Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
„Наносили землі,
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає!
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло,
І земля не приймає
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти.
По своїй по землі,
Свою кров розлити
І зарізали брата;
Крови брата впились
І отут полягли
У могилі заклятій...“
Та й замовк, зажурився,
І на спис похилився,
Став на самій могилі;
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав-ридав,
Сині хвилі голосили,
Зза Дніпра, із села

Луна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

С.-Петербург. 1847.

*

*

*

Чи ми ще зійдемося знову,
Чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любови
В степи і дебрі рознесли!
Нехай і так! Не наша мати,
А довелось поважати!
То воля Господа!... Годить,
Смирітєся, молітєсь Богу
І згадуйте один другого;
Свою Україну любіть,
Любіть її... во врем'я лутє,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть!

С.-Петербург. 1847.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!
В неволі виріс між чужими,
І, не оплаканий своїми,
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу;
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
Молися, сину: за Вкраїну
Його замучили колись.“
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

С. - Петербург. 1847.

Ой, три шляхи широкії
Докупи зійшлися;
На чужину з України
Брати розійшлися;
Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той — сестру, а найменший —
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
Три ясени в полі,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла;
Не вертаються три брати, —
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;
Сестра плаче — йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертаються три брати,
 По світу блукають,
 А три шляхи широкії
 Терном заростають.

С.-Петербург. 1847.

* *
 *

Садок вишневий коло хати,
 Хрущі над вишнями гудуть,
 Плугатарі з плугами йдуть,
 Співають ідучи дівчата,
 А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати;
 Вечірня зіронька встає;
 Дочка вечерять подає,
 А мати хоче научати,
 Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
 Маленьких діточок своїх,
 Сама заснула коло їх.
 Затихло все... Тільки дівчата
 Та соловейко не затих.

С.-Петербург. 1847.

Згадайте, братія моя
(Бодай те лихо не верталось!),
Як ви гарнесенько і я
Ізза-решотки визирали
І, певне, думали: »Коли
На раду тиху, на розмову,
Коли ми зійдемося знову
На цій зубоженій землі?
Ніколи, братія, ніколи
З Дніпра укупі не п'ємо!
Розійдемося, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Між людьми, як люди.
А поки те буде,
Любіться, брати мої,
Україну любіте,
І за неї, безталанну,
Господа моліте!
І його забудьте, други,
І не проклинайте;
І мене в неволі лютій
Інколи згадайте!

Орська кріпость. 1847.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Ізза Дніпра широкого
У степ погуляти
З киргизами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі, та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайте ж, мої любі!
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

Орська кріпость. 1847.

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє;
Радіють люди, що одпочинуть.
А я дивлюся і серцем лину
В темний садочок на Україну;
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На сине небо виходить зоря.
Ой, зоре, зоре!—і сльози кануть—
Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули!
1847.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло;
Мені не весело було
Й на нашій славній Україні:
Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого,
Блукав собі, молився Богу,
Та може панство проклинав
І згадував літа лихії,
Погані, давнії літа:
Тоді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Ніде не весело мені,
Та мабуть весело й не буде.
І на Україні добрі люди, —
Отже такі й на чужині!
Хотілося б (та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого),
Аби хоч крихотку землі
Ізза Дніпра мого святого
Святії вітри принесли...
Та й більш нічого! Так то, люди,
Хотілося б, та що й гадать!
Нащо вже й Бога турбувать,
Коли по-нашому не буде!

1847.

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сяло,
Чи так мені чого було—
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо і село,
Ягня, здається, веселилось,
І сонце гріло, не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось;
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло.
Боже небо голубее
І те помарніло,
Поглянув я на ягнята—
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати—
Нема в мене хати:
Не дав мені Бог нічого!

І хлинули сльози,
 Тяжкі сльози... А дівчина,
 При самій дорозі,
 Недалеко коло мене,
 Плоскінь вибирала
 Та й почула, що я плачу:
 Прийшла привітала,
 Утирала мої сльози
 І поцілувала...

Неначе сонце засіяло,
 Неначе все на світі стало
 Мое; лани, гаї, сади...
 І ми, жартуючи, погнали
 Чужі ягнята до води.

Бридня! а й досі, як згадаю,
 То серце плаче та болить:
 Чому Господь не дав дожить
 Малого віку у тім раю!
 Умер би орючи на ниві,
 Нічого б на світі не знав,
 Не був би в світі юродивим,
 Людей і Бога б не прокляв!
 Орська кріпость. 1847.

Ой гляну я, подивлюся
На той степ, на поле:
Чи не дасть Б г. милосердий
Хоч на старість волі?

Пішов би я в Україну,
Пішов би додому:
Там би мене привітали,
Зрадили б старому;

Там би я спочив хоч мало,
Молившись Богу;
Там би я—та шкода й гадки:
Не буде нічого!

Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію!

1848.

Ой, вигострю товариша,
Засуну в халяву,
Та піду шукати правди
І тієї слави.

Ой, піду я не лугами
І не берегами,
І піду я не шляхами,
А понад шляхами.

Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані,

І у ченця, як трапиться:
Нехай не гуляє,
А святе письмо читає,
Людей поучає:

Щоб брат брата не різали
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

1848.

Ой, чого ти почорніло,
Зелене поле?
— Почорніло я од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка,
На чотири милі,
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі,
Клюють очі козацькі,
А трупу не хочуть.
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю.
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернетесь на волю,
Будете орати
Мене стиха та, орючи,
Долю проклинати...

1848.

П. С.

Не жаль на злого: коло його
 І слава сторожем стоїть;
 А жаль на доброго такого,
 Що й славу вміє одурить.

І досі нудно, як згадаю:
 Готичеський з часами дом,
 Село обідране кругом,
 І шапочку мужик знімає,
 Як флаг побачить: значить, пан
 У себе з причетом гуляє.
 Оцей годований кабан,
 Оце ледащо — щирій пан,
 Потомок гетьмана дурного
 І презавзятий патріот,
 Та й християнин ще до того!
 У Київ їздить всякий год;
 У світі ходить між панами
 І п'є горілку з мужиками,
 І вольнодумствує в шинку.
 Отут він весь, хоч надрукуй!
 Та ще в селі своїм дівчаток
 Перебирає, та спроста
 Таки своїх байстрят з десятком
 У год подержить до хреста.
 Та й тільки ж то... Кругом паскуда!
 Чому ж його не так зовуть?

Чому на його не плюють?
 Чому не топчуть? Люди, люди!
 За шмат гнилої ковбаси
 У вас хоч матір попроси,
 То оддасте... Не жаль на його,
 На п'яного Петра кривого,
 А жаль великий на людей,
 На тих юродивих дітей.

1848.

Г. З. (На Вкраїну)

Немає гірше, як в неволі
 Про волю згадувать. А я
 Про тебе, воленько моя,
 Оце нагадую. Ніколи
 Ти не здавалася мені
 Такою свіжо-молодою
 І прехорошою такою,
 Як на далекій чужині,
 Та ще й в неволі. Доле! доле!
 Колишне лишенько лихее.
 Я зарідав би, зарідав
 І помоливсь, що не правдивим,
 А сном лукавим розійшлось,
 Слізьми-водою розлилось
 Колишнеє святее диво.

1848.

І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї;
То садинок мені.
Здається, кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славна Вкраїна.
Аж бачу, там тільки добро,
Де нас нема. В лиху годину
Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
У те найкраще село,
У те, де мати повивала
Мене малого і вночі
На свічку Богу заробляла;
Поклони тяжкої б'ючи,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину... Добре, мамо,
Що ти зарані спати лягла,
А то б ти Бога прокляла
За мій талан.

Аж страх погано
У тім хорошому селі:
Чорніше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалились;
Стави бур'яном поросли.

Село неначе погоріло,
 Неначе люди подуріли,
 Німі на панщину ідуть
 І діточок своїх ведуть!
 І я, заплакавши, назад
 Поїхав знову на чужину.

І не в однім отім селі,
 А скрізь на славній Україні
 Людей у ярма запрягли
 Пани лукаві. Гинуть, гинуть
 У ярмах лицарські сини.
 А препоганії пани
 Жидам, братам своїм хорошим,
 Остатні продають штани...

Погано дуже, страх погано
 В оцій пустині пропадуть;
 А ще поганше на Україні
 Дивитись, плакати і мовчати.

А як не бачиш того лиха,
 То скрізь здається любо, тихо,
 І на Україні добро.
 Між горами старий Дніпро,
 Неначе в молоці дитина,
 Красується, любується
 На всю Україну;
 А понад ним зеленіють
 Широкії села;
 А у селах у веселих

І люди веселі.
 Воно б може так і сталось,
 Якби не осталось
 Сліду панського в Україні!..
 1848.

* * *

*

Ой люлі, люлі, моя дитино,
 Вдень і вночі...
 Підеш, мій сину, по Україні,
 Нас кленучи.
 Сину мій, сину! не клени тата,
 Не пом'яни!
 Мене прокляту, я — твоя мати,
 Мене клени!..
 Мене не стане, — не йди між люди,
 Іди ти в гай:
 Гай не питає й бачить не буде,
 Там і гуляй!
 Найдеш у гаї тую калину,
 То пригорнись!..
 Бо я любила, моя дитино,
 Її колись,
 Як підеш в села, у тії хати,
 То не журись;
 А як побачиш з дітками матір,
 То не дивись!
 1848.

ШВАЧКА

„Ой, не п'ється горілочка,
Не п'ються меди;
Не будете шинкувати
Прокляті жиди!
Ой, не п'ється тее пиво,
А я буду пить!
Не дам же я вражим ляхам
В Україні жить.
Ходім, батьки отамани,
У Хвастов в неділю,
Та надінем вражим ляхам
Кошуленьку білу;
Ні, не білу, а червону...
Ходім погуляєм
Та в пригоді свого батька
Старого згадаєм,
Полковника хвастовського,
Славного Семена.
Ходім, браття! не згинете,
Хлопці, коло мене.“

В Переп'яті гайдамаки
Нишком ночували;
До схід сонця у Хвастові
Хлоп'ята гуляли.
Прийди з того Межигор'я,
Наш славний Палію;

Подивися, що той Швачка
У Хвастові діє.
Добре діє!... У Хвастові,
У славному місті,
Покотилось ляхів, жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі; а майдани
Кров'ю червоніли,
А оранди з костьолами,
Мов свічки, згоріли.
В самім замку невеличку
Церковку святую
Не спалено. Отам Швачка
Співа: „аллилуя!“
Хвалить Господа, веселий,
І каже сідлати
Коня свого вороного:
Має погуляти
У Бихові, славнім місті,
З Левченком укупі,
Потоптати жидівського
Й шляхетського трупу.
1848.

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море, покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитини.
Очам любо; годиначку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить.
А туман, неначе ворог,
Закриває море
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповиє тобі душу,
Й не знавш, де дітись.
І ждеш його, того світу,
Мов матері діти...

1849.

Як маю я журитися,
Докучати людям,
Пиду собі світ-за-очі:
Що буде, те й буде!
Найдū долю—одружуся,
Не найдū—втоплюся,
Та не продамся нікому,
В найми не наймуся.

Пішов же я світ-за-очі...
Доля заховалась,
А воленьку люди добрі
І не торгували,
А без торгу закинули
В далеку неволю,
Щоб не росло таке зілля
На нашому полі...
3. I. 1849.

Мережати. Змережаю
Кров'ю та сльозами
Мое горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажеться нікому
Ніколи, ніколи,
Ніде в світі! Нема слов
В далекій неволі!
Немає слов, немає сльоз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога.
Нема на що подивитись,
З ким поговорити;
Жить не хочеться на світі,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?
Щоб не губить душу?...
Не варт вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жить на світі, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлюся
На мою Україну...
Може ще я поділюся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими,
З темними лугами;
Бо немає в мене роду

На всій Україні,
Та все таки не ті люди,
Що на цій чужині.
Гуляв би я понад Дніпром
По веселих селах
Та співав би свої думи
Тихі, невеселі.
Дай дожити, подивитись,
О Боже мій милий,
На лани тії зелені
І тії могили!
А не даси, то донеси
На мою Україну
Мої сльози; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як іноді в Україні
Згадувати будуть!
Донеси ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу! Бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині, і ці думи
Зо мною сховають,

І мене на Україні
Ніхто не згадає!

А може, тихо за літами,
Мої мережані сльозами
І долетять колинебудь
На Україну, і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молодее,
Сльозами тихо упадуть.
І покиває головою,
І буде плакати зо мною,
І може, Господи, мене
В своїй молитві пом'яне!

Нехай, як буде, так і буде!
Чи то плисти, чи то брести!
Хоч доведеться розп'ястись,
А я таки мережать буду
Тихенько білі листи.

1850.

Якби ви знали, паничі,
 Де люди плачуть живучи,
 То ви б ідилій не творили,
 Та марне Бога б не хвалили,
 На наші сльози сміючись.
 За що, незнаю, називаєм
 Хатину в гаї тихим раєм:
 Я в хаті мучився колись,
 Мої там сльози пролились,
 Найперші сльози! Я не знаю,
 Чи єсть у Бога люте зло,
 Щоб у тій хаті не жило,—
 А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
 Тії хатиночки у гаї
 Над чистим ставом, край села:
 Мене там мати повила
 І повиваючи співала,
 Свою нудьгу переливала
 В свою дитину; в тім гаю,
 У тій хатині, у раю,
 Я бачив пекло. Там неволя,
 Робота тяжкая, ніколи
 І помолитись не дають.
 Там матір добрую мою,
 Ще молодую, у могилу
 Нужда та праця положила;
 Там батько, плачучи з дітьми

Хіба самому написати
Таки посланіє до себе,
Та все дочиста розказати,
Усе, що треба, що й не треба!
А то не діждешся його,
Того писанія святого,
Святої правди ні од кого,
Та й ждати не маю од кого,
Бо вже б, здавалося, пора:
Либонь уже десяте літо,
Як людям дав я „Кобзаря“,
А їм неначе рот зашито:
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
Не похвали собі, громадо, —
Без неї може обійдусь —
А ради жду собі, поради;
Та мабуть в яму перейду
Із москалів, а не діждусь...

Мені, було, аж серце мліло,
Мій Боже милий, як хотілось,
Щоб хтонебудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Для кого я пишу, для чого,
За що я Україну люблю?
Чи варт вона огня святого?
Бо хоч зостаріюсь за того,
А ще не знаю, що роблю.

Пишу собі, щоб не міняти
Часа святого так на так,
Та іноді старий козак
Верзеться грішному — усатий,
З своєю волею мені
На чорнім вороні-коні.
А більш нічого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепер в далекій стороні..
Чи доля так оце зробила?
Чи мати Богу не молилась,
Як понесла мене, що я,
Неначе лютая змія
Розтоптана в степу здихає,
Захода сонця дожидає?
Отак то я тепер терплю
Та смерть із степу виглядаю..
А за що? ейбогу не знаю!
А все таки її люблю,
Мою Україну широку,
Хоч я по їй і одинокий
(Бо, бачте, пари не найшов)
Аж до погибелі дійшов.

Нічого, друже, не журися!
В дулевину себе закуй,
Гарненько Богу помолися,
А на громаду хоч наплюй —
Вона капуста головата!
А втім, як знаєш, пане-брате:

Не дурень—сам собі міркуй!
1849.

*

*

*

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моеї долі молодої.
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу!
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гілля,
Одно однісеньке під тинном
Сидить собі в старій ряднині,—
Мені здається, що це я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки! що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа,
Що він не знатиме, де дітись
На цім широкім вольнім світі,
І піде в найми; і колись,
Щоб він не плакав, не журились,
Щоб він денебудь прихилився,
То оддадуть у москалі...
1849.

Лічу в неволі дні і ночі,
І лік забуваю!
О Господи! як то тяжко
Тії дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі стиха,
Забирають за собою
І добро і лихо;
Забирають, не вертають
Ніколи нічого...
І не благай, бо пропаде
Молитва за Богом.

Каламутними болотами
Між бур'янами за годами
Три годи сумно протекли;
Багато дечого взяли
З моеї темної комори,
І в море нишком однесли;
І нишком проковтнуло море
Мое не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі,
Тії незримії скрижалі,
Незримим писані пером...

І четвертий рік минає
Тихенько, поволі,
І четверту починаю
Книжечку в неволі

Більш нічого
Не викроїлося, і драму
Глухими, темними рядами
На смітник винесли, а я...
О, зоре ясна моя!
Ведеш мене з тюрми, з неволі
Якраз на смітничок Миколи,
І світиш, і гориш над ним
Огнем невидимим, святим,
Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
Його безбожнії діла...
Безбожний царю, творче зла,
Правди гонителю жорстокий!
Чого накоїв на землі!

А ти, всевидящее око!
Чи ти дивилося звисока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали?! А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло?! Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
Ти спиш в кіоті, а царі—
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуться їм кайдани,
А я долину на Сибір
Аж за Байкал; загляну в гори,

В вертепи темнії і в нори
 Без дна глибокії, і в іс,
 Споборники святої волі,
 Із тьми, із смрада і з неволі,
 Царям і людям на покал,
 На світ вас виведу надалі
 Рядами довгими в кайданах..

Нижній - Новгород. 1857.

ДОЛЯ

Ти не лукавила зо мною,
 Ти другом, братом і сестрою
 Сіромі стала. Ти взяла
 Мене ма́ленького за руку
 І в школу хлопця одвела
 До п'яного дяка в науку.
 „Учися, серденько! колись
 З нас будуть люди,“—ти сказала.
 А я й послухав, і учивсь,
 І вивчився. А ти збрехала!
 Які з нас люди?... Та дарма!
 Ми не лукавили з тобою,
 Ми просто йшли; у нас нема
 Зерна неправди за собою...
 Ходімо ж, доленько моя,
 Мій друже вбогий, нелукавий!
 Ходімо дальше! Дальше слава,
 А слава — заповідь моя!

9. II. 1858.

МУЗА

А ти, пречистая, свята,
Ти, сестро Феба молодая,
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла;
І на могилі серед поля,
Як твою волю на роздоллі,
Туманом сивим сповила,
І колихала, і співала,
І чари діяла... І я...
О, чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала.
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі
Ти сіяла, пишалася,
Як квіточка в полі.
Із казарми нечистої
Чистою, святою
Пташечкою вилетіла
І понадо мною
Полинула, заспівала
Ти, золотокрила,
Мов живущою водою
Душу окропила!
І я живу, і надо мною
З своєю божою красою
Гориш ти зоренько моя.

Моя порадонько святая,
Моя ти доле молодая,
Не покидай мене! Вночі
І вдень, і ввечері, і рано
Вітай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду! Поможи
Молитву діяти до краю;
А як умру, моя святая,
Моя ти мамо, положи
Свого ти сина в домовину
І хоч єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи!

9. II. 1858.

(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині, а ми
Розлізлися межі людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили;
А сестри! сестри! Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости, чужії,
У наймах коси побілють,
У наймах, сестри, й умрете.

Мені аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села.
Такії, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раю
На праведній Твоїй землі!
Ми в раю пекло розвели,
А в Тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх сльозами поливаєм.
А може й те ще... Ні, не знаю,
А так здається, сам єси...
(Бо без Твоеї, Боже, волі
Ми б не нудились в раю голі!)
А може й сам на небеси

Смієшся, батечку, над нами,
Та може радишся з панами,
Як править миром? Подивись:
Он гай зелений похилився,
А он зза гаю виглядає
Ставок, пеначе полотно,
А верби геть понад ставом
Тихенько собі купають
Зелені віти. Правда, рай?
А подивися та спитай,
Що там твориться у тім раю!
Звичайно, радість та хвала
Тобі єдиному, святому
За дивнії Твої діла...
Отим бо й ба! Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому! Ні, ні! нічого
Нема святого на землі!
Мені здається, що й самого
Тебе вже люди прокляли.
1850.

ЮРОДИВИЙ

Во дні фельдфебеля-царя
Капрал Гаврилович Безрукий
Та унтер п'яний Долгорукий
Україну правили. Добра
Таки чимало натворили,
Чимало люду оголили
Оті сатрапи унтера.
А надто стрижений Гаврилич
З своїм ефрейтором малим
Та жвавим, на лихо лихим,
До того люд домуштрували,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою і всім.
І „благосклонні перебували
Всегда к ефрейторам своїм“.
А ми дивились і мовчали
Та мовчки чухали чуби,
Німії, подлії раби,
Підніжки царській, лакеї
Капрала п'яного. Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу! Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О, роде суєтний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашінгтона

З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Не сотні вас, а мільони
Полян, дулебів і древлян
Гаврилич гнув во врем'я оно;
А вас, моїх святих киян,
І ваших чепурних киянок
Оддав своїм прафосам п'яним
У наймички сатрап капрал, —
Вам і байдуже. А між вами
Найшовсь таки якийсь проява,
Якийсь дурний оригінал,
Що в морду затопив капрала
Та ще й у церкві, — і пропало
Як на собаці.

Так то, так!

Найшовсь таки один козак
Із мільона свинопасів,
Що царство все оголосив:
Сатрапа в морду затопив.
А ви, юродиві, тим часом,
Поки нездужає капрал,
Ви огласили юродивим
Святого лицаря! А бивий
Фельдфебель ваш, Сарданапал,
Послав на каторгу святого;
А до побитого старого
Сатрапа „навсегда“ оставсь
Преблагосклонним.

СЛАВА

А ти, задрипанко, шинкарко,
Перекупко п'яна!
Де ти в ката забарилась
З своїми лучами?
У Версалі над злодієм
На-бор розпустила?
Чи з ким іншим мізкаєшся
З нудьги та з похмілля?
Горнись лишень ти до мене,
Та витнемо з лиха;
Гарнесенько обіймемось
Та любо та тихо
Пожартуем, чмокнемося
Та й поберемося,
Моя крале мальована!
Бо я таки й досі
За тобою чимчикую.
Ти хоча й пишалась
І з п'яними кесарями
По шинках хилялась,
А надто з тим Миколою
У Севастополі;
Та мені про те байдуже!
Мені, моя доле,
Дай на себе надивитись,
Дай і пригорнутись
Під крилом твоїм і любо
В холодку заснути!
9. II. 1858.

С О Н (На панщині)

На панщині пшеницю жала;
 Втомилася; не спочивать
 Пішла в снопи, пошкандибала
 Івана сина годувать.
 Воно сповитеє кричало
 У холодочку за снопом.
 Розповіла, нагодувала,
 Попестила і ніби сном,
 Над сином сидя, задрімала.
 І сниться їй: той син Іван —
 І уродливий, і багатий,
 Не одинокий, а жонатий,
 На вольній, бачиться, бо й сам
 Уже не панський, а на волі,
 Та на своїм веселім полі
 Удвох собі пшеницю жнуть,
 А діточки обід несуть...
 І усміхнулася небога...
 Прокинулась — нема нічого!
 На Йвася глянула; взяла
 Його, гарненько сповила,
 Та щоб дожать до ланового,
 Ще копу дожинать пішла...
 13. VII. 1858.

Я не нездужаю нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось. Болить,
Болить і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години,
Мабуть, ти ждеш! Добра не жди,
Не жди сподіваної волі!
Вона заснула: цар Микола
Її приспав, а щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добе вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі небога
До суду божого страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого дурного
Та візантійство прославлять,
Та й більше, бачиться, нічого!

22. XI. 1858.

ОСН ГЛАВА XIV

Погибнеш, згинеш, Україно;
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно,
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів отих поганих
До краю нищить. Покара,
Уб'є незримо! І правдиво,
Бо довго довготерпеливий
Дивився мовчки на твою,
Гріховную твою утробу
І рек во гніві: „Потреблю
Твою красу, твою оздобу;
Сама розіпнешся! Во зlobі
Сини твої тебе уб'ють
Оперені, а злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчата.
І плача, матернього плача
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтленая земля,
Що я держитель і все бачу!“
Воскресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату, опочий!
Бо ти аж надто вже втомилась,

Гріхи синовні несучи.

Спочивши, скорбная, скажи,
 Пророчи своїм лукавим чадам,
 Що пропадуть вони лихі,
 Що їх безчестіє і зрада
 І криводушіє — огнем,
 Кривавим, пламенним мечем
 Нарізани на людських душах;
 Що крикне кара невсипуща,
 Що не спасе їх добрий цар,
 Їх кроткий, п'яний господар!
 Не дасть їм пити, не дасть їм їсти,
 Не дасть коня вам охляп сісти
 Та утікати; не втечете
 І не сховаєтесь! Усюди
 Вас найде правда-мста, а люди
 Підстережуть вас, на то теж
 Уловлять, і судить не будуть;
 В кайдани туго окують,
 В село на зрище приведуть,
 І на хресті отім, без ката
 І без царя, вас, біснуватих,
 Розтнуть, розірвуть, розіпнуть,
 А кров'ю вашою, собаки,
 Собак напоять!...

І додай,
 Такеє слово їм додай,
 Без притчі вискажи — зробили,
 Руками скверними створили

Свою надію й речете,
Що цар наш Бог, і цар надія,
І нагодує і оґріє
Вдову і сирот... Ні, не те!
Скажи їм ось що: Брешуть боги,
Ті ідоли в чужих чертогах;
Скажи, що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхее, не древле слово
Розтленнее, а слово нове
Між людьми криком пронесе,
І люд окрадений спасе
Од ласки царської.

25. XII. 1859.

Ой діброво, темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєш.

Раз укріє тебе рясно
Зеленим покровом,
Аж сам собі дивується
На свою діброву.

Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую,

І сповіє дорогою
Білою габою —
Та й спать ляже, втомившись
Турбою такою.

15. I. 1860.

МОЛИТВИ

I

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі, і таляри,
І пута кутії пошли!

Робочим головам, рукам
На цій окраденій землі
Свою Ти силу ниспошли!

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердешний рай,
І більш нічого не давай!

24. V. 1860.

II

Царів, кривавих шинкарів,
У пута кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу ниспошли!

А чистих серцем—коло їх
Постав Ти ангели Твої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25. V.

III

Злоначинаючих спини,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзиждушчим рукам
І покажи і поможи,
Святую силу ниспошли!

А чистих серцем—коло їх
Постав Ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли!

27. V.

IV

Тим неситим очам,
Земним богам, царям,
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
І хвалебні псалми —
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам,
Роботящим умам —
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять,
І посіяне жать —

Роботящим рукам.
Добросердним, малим,
Тихолюбцям святим,
Творче неба й землі,
Долгоденствіє їм
На цім світі, на тім
Рай небесний пошли!

Все на світі не нам,
Все богам тим, царям:
І плуги, й кораблі,
І всі добра землі,
Моя любо, а нам —
Нам любов між людьми!

31. V.

Світе ясний, світе тихий,
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В твоїй добрій, теплій хаті
Оковано, одурено,
Кадилами окурено,
Багрянцями закрито
І розп'ятієм добито?...

Не добито! Стрепенися
Та над нами просвітіся!
Просвітіся!... Будем, брате,
З багрянцїв онучі драти,
А з кадил люльки курити,
Явленими піч топити,
Кропилами будем, брате,
Нову хату вимітати.

27. VI. 1860.

І Архімед і Галілей
Вина й не бачили, елей
Потік у черево чернече.
А ви, святії предотечі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянеє жито,
А люди виростуть. Умруть
Ще незачатії царята,
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люди на землі.
24. IX. 1860.

Якось то йду я уночі
 Понад Невою. Та йдучи
 Міркую сам таки з собою:
 „Якби то, думаю, якби
 Не похилилися раби,
 То не стояло б над Невою
 Оцих осквернених палат.
 Була б сестра і був би брат;
 А то... нема тепер нічого,
 Ні Бога навіть, ні пів-Бога.
 Псарі з псарятами царять,
 А ми, дотепні доїжджачі,
 Хортів годуємо та плачем!...“

Отак то я собі вночі,
 Понад Невою ідучи, -
 Гарненько думав, і не бачу,
 Що з того боку, мов із ями,
 Очима лупа кошеня:
 А то два лихтарі горять
 Коло апостольської брами.
 Я схаменувся, осінивсь
 Святим хрестом і тричі плюнув,
 Та й знову думать заходивсь
 Про те ж таки, що й перше думав.
 13. X. 1860.

І день іде, і ніч іде...
І, голову схопивши в руки,
Дивуешся: чому не йде
Апостол правди і науки?!

Не гріє сонце на чужині...

... Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!

Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь...

... Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить...

В своїй хаті—своя правда, і сила, і воля.

Борітеся—поборете!

ЗМІСТ

	стор.
1. Передмова	3
2. Головніші дати з життя Т. Шевченка	4
3. Думи мої.. (Заспів)	7
4. Вітре буйний, вітре буйний	11
5. Тече вода в синє море	13
6. Тарасова ніч	14
7. Думка	20
8. Іван Підкова	22
9. Перебендя	25
10. Тяжко, важко в світі жити	29
11. Розрита могила	31
12. Гамалія	33
13. Суботів	40
14. Кавказ	42
15. І мертвим, і живим, і ненародженим	49
16. Холодний Яр	59
17. На ріках круг вавилона	62
18. Минають дні, минають ночі	63
19. Три літа	65
20. Заповіт	69
21. Лілєя	70
22. Ой, одна я, одна	73
23. За байраком байрак	74
24. Чи ми ще зійдемося	75
25. Мені однаково	76
26. Ой, три шляхи широкі	77
27. Садок вишневий	78
28. Згадайте, братія моя	79
29. Думи мої, думи мої	80
30. Сонце заходить, гори чорніють	81
31. Не гріє сонце на чужині	82
32. Мені тринадцятий минало	83
33. Ой гляну я, подивлюся	85

34.	Ой, вигостю товариша	86
35.	Ой, чого ти почорніло	87
36.	П. С.	88
37.	Г. З. (На Вкраїну)	89
38.	І виріс я на чужині	90
39.	Ой, люлі, люлі	92
40.	Швачка	93
41.	За сонцем хмаронька	95
42.	Як маю я журитися	96
43.	Хіба самому написати	97
44.	І золотої й дорогої	99
45.	Лічу в неволі дні і ночі	100
46.	Якби ви знали, паничі	104
47.	Юродивий	107
48.	Доля	110
49.	Муза	111
50.	Слава	113
51.	Сон (На панщині...)	114
52.	Я не нездужаю	115
53.	Осії глава XIV	116
54.	Ой діброво	119
55.	Молитви	120
56.	Світе ясний	123
57.	І Архімед і Галілей	124
58.	Якось то йду я уночі	125
59.	І день іде	126

